

Instytut Pamięci Narodowej

<https://ipn.gov.pl/pl/multimedia/75124,Nie-tylko-Spomnienia-organizacyjne-i-walk-Kompanii-Zaleskiej-Do-kumenty-powstancz.html>
27.02.2026, 09:04

Ra. 10. I. 21 r.
Kopieje stacel na celon frons
za do dalszych na kason
4. Lbierka woy ot bich Jow. Komp.
to godan 4 ty. w. k. m. 11. Komp.
4. Kto by daie zlozany przy rabowaniu
zawaa by daie w. k. m. 11. Komp.
R. p. 11. I. 21 r.
L. 11. I. 21 r.

Ra. 10. I. 21 r.
Kopieje stacel na celon frons
za do dalszych na kason
4. Lbierka woy ot bich Jow. Komp.
to godan 4 ty. w. k. m. 11. Komp.
4. Kto by daie zlozany przy rabowaniu
zawaa by daie w. k. m. 11. Komp.
R. p. 11. I. 21 r.
L. 11. I. 21 r.

Ra. 10. I. 21 r.
Kopieje stacel na celon frons
za do dalszych na kason
4. Lbierka woy ot bich Jow. Komp.
to godan 4 ty. w. k. m. 11. Komp.
4. Kto by daie zlozany przy rabowaniu
zawaa by daie w. k. m. 11. Komp.
R. p. 11. I. 21 r.
L. 11. I. 21 r.

Ra. 10. I. 21 r.
Kopieje stacel na celon frons
za do dalszych na kason
4. Lbierka woy ot bich Jow. Komp.
to godan 4 ty. w. k. m. 11. Komp.
4. Kto by daie zlozany przy rabowaniu
zawaa by daie w. k. m. 11. Komp.
R. p. 11. I. 21 r.
L. 11. I. 21 r.

Ra. 10. I. 21 r.
Kopieje stacel na celon frons
za do dalszych na kason
4. Lbierka woy ot bich Jow. Komp.
to godan 4 ty. w. k. m. 11. Komp.
4. Kto by daie zlozany przy rabowaniu
zawaa by daie w. k. m. 11. Komp.
R. p. 11. I. 21 r.
L. 11. I. 21 r.

Ra. 10. I. 21 r.
Kopieje stacel na celon frons
za do dalszych na kason
4. Lbierka woy ot bich Jow. Komp.
to godan 4 ty. w. k. m. 11. Komp.
4. Kto by daie zlozany przy rabowaniu
zawaa by daie w. k. m. 11. Komp.
R. p. 11. I. 21 r.
L. 11. I. 21 r.

A

A

Commission Interalliée de Gouvernement et de Plébiscite de Haute-Silésie.
Interalliierte Regierungs- und Plebiszitalkommission für Oberschlesien.
Polices de Haute-Silésie. - Polizeien Oberschlesiens.

N° 15 67

LIBÉRATION

Le Colonel PESENTI, Commandant les Polices de Haute-Silésie,
procède à la libération de l'agent *Karl Brück*
de la 4e Co. Commande du Groupe de
Gleiwitz

Notule: Dissolution des Polices en fin des travaux
de la Commission Interalliée de Gouvernement et de
Plébiscite de Haute-Silésie.

Nota: - Cet agent sera libéré à la date du
1 Juli 1922.
Oppeln, le *1 Juli* 1922.

Le
Commandant la Centurie
Capit.

Le Colonel PESENTI,
Commandant les Polices

Grand: Auflösung der Polizei bei Beendigung
der Arbeiten der Interalliierten Regierungs- und Plebis-
zitalkommission in Oberschlesien.

Bemerkung: Dieser Beamte wird mit dem
1 Juli 1922 entlassen.
Oppeln, den *1 Juli* 1922.

Le Major RENZETTI
Commandant le Groupe de Gleiwitz.
Le
Commandant le Groupe de

Commission Interalliée de Gouvernement et de Plébiscite de Haute-Silésie.
Interalliierte Regierungs- und Plebiszitalkommission für Oberschlesien.
Polices de Haute-Silésie. - Polizeien Oberschlesiens.

N° 15 67

LIBÉRATION

Le Colonel PESENTI, Commandant les Polices de Haute-Silésie,
procède à la libération de l'agent *Karl Brück*
de la 4e Co. Commande du Groupe de
Gleiwitz

Notule: Dissolution des Polices en fin des travaux
de la Commission Interalliée de Gouvernement et de
Plébiscite de Haute-Silésie.

Nota: - Cet agent sera libéré à la date du
1 Juli 1922.
Oppeln, le *1 Juli* 1922.

Le
Commandant la Centurie
Capit.

Le Colonel PESENTI,
Commandant les Polices

Grand: Auflösung der Polizei bei Beendigung
der Arbeiten der Interalliierten Regierungs- und Plebis-
zitalkommission in Oberschlesien.

Bemerkung: Dieser Beamte wird mit dem
1 Juli 1922 entlassen.
Oppeln, den *1 Juli* 1922.

Le Major RENZETTI
Commandant le Groupe de Gleiwitz.
Le
Commandant le Groupe de

3

====
Dziś nie ma.

Dziś, dnia 2.5.1921 r.

====

Panu kochnik karol posiadacz sja, że jest dobrym polakiem
uprasza sja, temu w razie niebezpieczeństwa pomocy dodać.
Dalej jest p.kochnik mł. zaufania gościć i opositada w kasnem
nie na opositadnie uszalenie mu służyć.

LADZA CIVILNA
KOHEND I NIEJSCOWA #

gromady.

Biertuńowy, dnia 2.5.1921.r.

Panu Wochnik karol poświadczam się, że jest dobrym polakiem
uprasza się temu w razie niebezpieczeństwa pomocy dodać.
Dalej jest p. Wochnik mąż zaufania godzien i odpowiada w każdym
zle na odpowiednie udzielenie mu siuszy.

Dalej jest p. Wochnik mąż zaufania godzeń i odpowiada w każdym razie na odpowiednie udzielenie mu siuszy.

WŁADZA CIVILNA
KOMENDA I MIEJSCOWA

Gruszcz.

Præterea dicitur 18. n. 29.

Lasnia dayni

Zaimwadam na miejscu przysięgi że
p. Józef Gribowski w czasie pierwszego pow-
stania pracował w biurze plebiskotowym
w Pizerinach, a w ciem powstanie brał
czynny udział.

Łany nam jest jako dobry Polak i spokojny
obywatel, i przez swego prace się wielce
przymusił dla Ojczyzny

Przeziwy Ania 18. czerwca 1929.

Bedkowski Robert

byty Komenda^t vi. powstanie

Autentyczność podpisu p. Będkowskiego Roberta stwierdza się niniejszem. Rodzice wyżej wymienionego Józefa Grzybowskiiego są znani w gminie tutejszej jako spokojni obywatele i Polacy.

Brzeziny Sl. dnia 18. czerwca 1929r.

Naczelnik *[signature]*

1911

1. Kral

Prunella laia 18. n. 29.

Laminia derynii

Zaimiadam na miejscu przysięgi że
ja, Józef Gribowski w wasze pierwsze powo-
stanie pracować w ścisłej plebiskotowym
w Petersburgu, a w ciem powstanie brat
czynny udział.

Łany nam jest jako dobry Polak i spokojny
obywatel, i przez swoją pracę się wielce
prymyślił dla Ojczyzny

Przeziwy Ania 18. czerwca 1929.

Bedkowski Robert

byty Komenda t. pr. powstanie

Autentyczność podpisu p. Będkowskiego Roberta stwierdza się niniejszem. Rodzice wyżej wymienionego Józefa Grzybowskiemu są znani w gminie tutejszej jako spokojni obywatele i Polacy.

Brzeziny Sl. dnia 18. czerwca 1929r.

Naczelnik *główny*

1911

1. Kral

Uwierzycielniowy opis.
Zaświadczenie.
Jako były kierownik polskiej szkoły i przewodniczący Komitetu plebiscytowego w Działymowicach i jako komendant odcinka plebiscytowego Stare Miasto - Bogumiń stwierdzam niniejszym, że p. Dominik Dądo, urodz. 14 lutego 1901 w Działymowicach, powiat Frystat, z zawodu kucharz, obecnie restaurator, mieszkał w Tyocach - brał czynny udział w walkach podnoszących szlacheckiego majędnego do Polski, że na tę pracę więziony był przez Aliantów w Frystatzie i Cieszanowie, że w lipcu 1920 r., a więc po przyłączeniu Śląska Cieszyńskiego do Polski, uchodził z miejscowości rodzinnej i przebywał na uchodźstwie w Chybiu, że w r. 1921 brał czynny udział w III. Powstaniu Górnolaskim w grupie poludniowej Zory aż do aresztowania o losach G. Śląska.
Wymienionym powodowałem w tego rodzaju pracach i wysiłkach jedynie wielką miłość do Ojczyzny, którą wyniósł z domu rodzicielskiego i wychowania patriotycznego w szkole Polskiej Młodzieży Szkolnej w Działymowicach.
Miałem zatem do tych, którzy z podważeniem zdrowia i mienia zawas hardo i otwarcie bezinteresownie domagali się zespolenia Śląska Cieszyńskiego i Górnego z unitową Młodzieżą Polką.
W Jasienicy, dnia 29 kwietnia 1936r.
p. Dominik Dądo, kierownik szkoły w Jasienicy, powiat Bielski
Wznowienie mojego podpisu stwierdzam do dyspozycji mi stojącej pieczęcią.
W Jasienicy, dnia 29 kwietnia 1936r.
Hanselnik gminy
p. Dominik Dądo, kierownik szkoły w Jasienicy, powiat Bielski
p. Dominik Dądo, kierownik szkoły w Jasienicy, powiat Bielski
Zgodność odpisu z oryginałem potwierdzam
Tychy, dnia 12 listopada 1936r.
Zarząd gminy
s. pol. [podpis]
e. Łoska Z. - sekretarz gminy
Uwierzycielniowy opis.
Zaświadczenie.
Jako były kierownik polskiej szkoły i przewodniczący Komitetu plebiscytowego w Działymowicach i jako komendant odcinka plebiscytowego Stare Miasto - Bogumiń stwierdzam niniejszym, że p. Dominik Dądo, urodz. 14 lutego 1901 w Działymowicach, powiat Frystat, z zawodu kucharz, obecnie restaurator, mieszkał w Tyocach - brał czynny udział w walkach podnoszących szlacheckiego majędnego do Polski, że na tę pracę więziony był przez Aliantów w Frystatzie i Cieszanowie, że w lipcu 1920 r., a więc po przyłączeniu Śląska Cieszyńskiego do Polski, uchodził z miejscowości rodzinnej i przebywał na uchodźstwie w Chybiu, że w r. 1921 brał czynny udział w III. Powstaniu Górnolaskim w grupie poludniowej Zory aż do aresztowania o losach G. Śląska.
Wymienionym powodowałem w tego rodzaju pracach i wysiłkach jedynie wielką miłość do Ojczyzny, którą wyniósł z domu rodzicielskiego i wychowania patriotycznego w szkole Polskiej Młodzieży Szkolnej w Działymowicach.
Miałem zatem do tych, którzy z podważeniem zdrowia i mienia zawas hardo i otwarcie bezinteresownie domagali się zespolenia Śląska Cieszyńskiego i Górnego z unitową Młodzieżą Polką.
W Jasienicy, dnia 29 kwietnia 1936r.
p. Dominik Dądo, kierownik szkoły w Jasienicy, powiat Bielski
Wznowienie mojego podpisu stwierdzam do dyspozycji mi stojącej pieczęcią.
W Jasienicy, dnia 29 kwietnia 1936r.
Hanselnik gminy
p. Dominik Dądo, kierownik szkoły w Jasienicy, powiat Bielski
p. Dominik Dądo, kierownik szkoły w Jasienicy, powiat Bielski
Zgodność odpisu z oryginałem potwierdzam
Tychy, dnia 12 listopada 1936r.
Zarząd gminy
s. pol. [podpis]
e. Łoska Z. - sekretarz gminy

Karta cyrkulacyjna Nr. 20306
Verkehrskarte
27
Imię i nazwisko: [podpis]
(U kobiet zamianach nazwisko rodowe)
Vor- u. Zuname (bei Ehefrau - Geburtna)
Stan lub zawód: [podpis]
Stand oder Beruf
Miejsce urodzenia: [podpis]
Geburtsort
Dzień urodzenia: [podpis]
Geburtsdag
Miejsce zamieszkania: Tarnowski-Uory
Wohnort
(Ulica, nr. domu) - (Strasse u. Hausnummer)
Przynależność państwowa: Polska
Staatsangehörigkeit
Ważna dla przekroczenia granicy na wszystkich urzędowo dozwolonych przejściach.
Gültig zum Grenzübertritt über alle amtlich zugelassenen Grenzübergangsstellen.

Karta cyrkulacyjna Nr. 20306
Verkehrskarte
27
Imię i nazwisko: [podpis]
(U kobiet zamianach nazwisko rodowe)
Vor- u. Zuname (bei Ehefrau - Geburtna)
Stan lub zawód: [podpis]
Stand oder Beruf
Miejsce urodzenia: [podpis]
Geburtsort
Dzień urodzenia: [podpis]
Geburtsdag
Miejsce zamieszkania: Tarnowski-Uory
Wohnort
(Ulica, nr. domu) - (Strasse u. Hausnummer)
Przynależność państwowa: Polska
Staatsangehörigkeit
Ważna dla przekroczenia granicy na wszystkich urzędowo dozwolonych przejściach.
Gültig zum Grenzübertritt über alle amtlich zugelassenen Grenzübergangsstellen.

Osoby towarzyszące poniżej lat 15.
Begleitpersonen unter 15 Jahren
Imię i nazwisko - Vor- und Zuname | Wiek - Alter
1. |
2. |
3. |
4. |
Tarn. Gór. |
Urząd - Dienststelle |
Urząd - Dienststelle |
Ważność: 12.11.1936

Allgemeine Grenzübertrittszeiten
Öffentliche Grenzübertrittszeiten
Zu den Zeiten
von 1. April bis 30. September von 6 Uhr bis 20 Uhr,
von 1. Oktober bis 31. März von 7 Uhr bis 18 Uhr,
ab 1. Juli bis 31. März von 7 Uhr bis 18 Uhr.
Zu den Zeiten
von 1. April bis 30. September von 6 Uhr bis 20 Uhr,
von 1. Oktober bis 31. März von 7 Uhr bis 18 Uhr,
ab 1. Juli bis 31. März von 7 Uhr bis 18 Uhr.
Grenzübertrittszeiten
Öffentliche Grenzübertrittszeiten
Zu den Zeiten
von 1. April bis 30. September von 6 Uhr bis 20 Uhr,
von 1. Oktober bis 31. März von 7 Uhr bis 18 Uhr,
ab 1. Juli bis 31. März von 7 Uhr bis 18 Uhr.
Grenzübertrittszeiten
Öffentliche Grenzübertrittszeiten
Zu den Zeiten
von 1. April bis 30. September von 6 Uhr bis 20 Uhr,
von 1. Oktober bis 31. März von 7 Uhr bis 18 Uhr,
ab 1. Juli bis 31. März von 7 Uhr bis 18 Uhr.

6

Podziękowania

Niniejszym podziękujemy za Hildegarda Urbankówna
włoszyczka de szkoły robót ręcznych.

Zagiewniki, dnia 19. października 1935r.

J. Blanka

KATOWICE

Dyrekcja Policji
w Katowicach
Dziśnia 16. maja 1935r.

Świadectwo moralności

Podziękuję się za Killer Wilhelm urodzony
dnia 9. stycznia 1915r. w Katowicach
powiat Katowice jest w tej chwili w Katowicach
okresach jako tu zamieszkały zameldowany
od dnia 1. stycznia 1935r. r. do dnia 15. maja 1935r. r.

Wetle lutejszego rejestru karnego nie był on dotychczas karany

Dyrektor Policji

Wetle od op. st. 100-17. 1935r.

Urząd. Wsk. Form. 88.

Urząd Stanu Cywilnego
Nr. rejestru 185/1931r.

Zaświadczenie
o zarejestrowaniu wypadku urodzin

(Ważne tylko celom ciżrztu)

i nazwisko: Wiktoria Gertruda Kusidówna
dzień data, miejsce i mieszkanie: 20. lutego 1931r. w Katowicach I
Korona Nr. 34
i nazwisko, oraz stan i wyznanie ojca: robotnik Wiktor Kusid, katolickiego
wyznania.
i nazwisko, oraz wyznanie matki: Gertruda s. domu Sokolowska,
katolickiego wyznania.
Katowice I, dnia 20. lutego 1931 r.

Urzędnik Stanu Cywilnego.

W Z.

Dyrekcja Policji
w Katowicach
Dziśnia 16. maja 1935r.

Świadectwo moralności

Podziękuję się za Killer Wilhelm urodzony
dnia 9. stycznia 1915r. w Katowicach
powiat Katowice jest w tej chwili w Katowicach
okresach jako tu zamieszkały zameldowany
od dnia 1. stycznia 1935r. r. do dnia 15. maja 1935r. r.

Wetle lutejszego rejestru karnego nie był on dotychczas karany

Dyrektor Policji

Wetle od op. st. 100-17. 1935r.

Urząd. Wsk. Form. 88.

Urząd Stanu Cywilnego
Nr. rejestru 185/1931r.

Zaświadczenie
o zarejestrowaniu wypadku urodzin

(Ważne tylko celom ciżrztu)

i nazwisko: Wiktoria Gertruda Kusidówna
dzień data, miejsce i mieszkanie: 20. lutego 1931r. w Katowicach I
Korona Nr. 34
i nazwisko, oraz stan i wyznanie ojca: robotnik Wiktor Kusid, katolickiego
wyznania.
i nazwisko, oraz wyznanie matki: Gertruda s. domu Sokolowska,
katolickiego wyznania.
Katowice I, dnia 20. lutego 1931 r.

Urzędnik Stanu Cywilnego.

W Z.

Nie tylko „Spomnienia organizacyjne i walk Kompanii Załęskiej”. Dokumenty powstańcze w zbiorach katowickiego IPN

28.06.2019

Materiały dotyczące powstań śląskich i plebiscytu z 1921 r. są dość skąpo reprezentowane w zasobie Oddziałowego Archiwum IPN w Katowicach. Podobnie jest zresztą z dokumentacją z całego dwudziestolecia międzywojennego: nieliczne materiały sprzed II wojny światowej (a właściwie sprzed czasów PRL) znalazły się w zasobie archiwum przypadkowo, jako dokumenty dołączone najczęściej do spraw sądowych lub operacyjnych komunistycznego aparatu bezpieczeństwa.

Najciekawsze są oczywiście materiały wytworzone w trakcie powstań i plebiscytu lub ilustrujące z nieco dalszej perspektywy czasowej tamte wydarzenia. W tej grupie prawdziwym skarbem jest spuścizna po Teodorze Dudku, dowódcy Kompanii Załęskiej w III powstaniu śląskim. Jesienią 1920 r. Dudek został najpierw zastępcą dowódcy kompanii, walczył wraz z nią z niemiecką żandarmerią w Wirku, a później został skierowany przez Zabrze i Łabędę w okolice Blachowni Śląskiej oraz Kędzierzyna. 7 maja 1921 r. kompania otrzymała rozkaz zajęcia obu miejscowości i podjęła atak, który jednak został odparty. Gdy podejmowano decyzje co do dalszych działań i liczono straty, okazało się, że oddział został bez dowódcy, który miał się samowolnie oddalić i wrócić do katowickiej dzielnicy Dąb. Wówczas jego miejsce zajął autor wspomnień, pod którego komendą kompania nocą z 7 na 8 maja 1921 r. pomaszerowała na Bierawę, a 8 maja wzięła udział w walkach o Stare Koźle. W kolejnych dniach powstańcy zajęli Kłodnicę i 10 maja dotarli do Odry. Do 16 maja Dudek i jego podkomendni odpoczywali w okolicy Koźła, a potem przez Sławęcice, Zdzeszowice i Rozwadzę wyruszyli w kierunku Gogolina. Tego celu jednak nie osiągnęli – po zaciętej walce we wsi Krępna kompania została wycofana na wschód, w kierunku Lichyni i Zalesia. W Lichyni 31 maja doszło do kolejnego starcia, wygranego przez kompanię Dudka. Cztery dni później powstańcy wrócili do Załęża, gdzie utworzono przy niej pluton ciężkiego karabinu maszynowego. Od 25 czerwca do końca powstania kompania stacjonowała w Bytomiu. W Oddziałowym Archiwum IPN w Katowicach znajduje się rękopis wspomnień jej dowódcy zatytułowany „Spomnienia organizacyjne i walk Kompanii Załęskiej w trzecim powstaniu śląskim”, rozkazy z czasu powstania oraz lista z wynikami głosowania plebiscytowego z katowickiej dzielnicy Załęże. Lista jest najprawdopodobniej brudnopisem lub odpisem, nie jest bowiem opatrzona żadnymi pieczęciami czy podpisami. (Zob. ilustracje 1-5)

W materiałach operacyjnych SB zachowały się dokumenty wystawione w latach 1921 i 1922 przez Międzysojuszniczą Komisję Rządzącą i Plebiscytową na Górnym Śląsku – międzynarodowy organ powołany na mocy traktatu wersalskiego do przejęcia władzy na terenie plebiscytowym i przygotowania głosowania. Materiały te to paszport, zezwolenie na ponowny wjazd na Górny Śląsk oraz zwolnienie funkcjonariusza policji. Dwa pierwsze dokumenty zostały odnalezione w dość niecodziennych okolicznościach. W 1965 r. nowo mianowany dyrektor Oddziału NBP w Tarnowskich Górach postanowił zrobić porządek z dwoma starymi sejfami zawierającymi skrytki bankowe. Sejfy stały w przejściu i zwyczajnie zawadzały, kluczy nigdzie nie było, a poprzedni dyrektor zapewniał, że skrytki są puste. Wobec tego nowe kierownictwo postanowiło rozwiercić wiertarką zamki patentowe i zdemontowany sprzęt wywieźć na złom. Okazało się jednak, że bank włamuje się do depozytów, ponieważ w kilku skrytkach znajdowały się skrzynki wypełnione dokumentami lub/i biżuterią oraz pieniędzmi. Natychmiast powołano komisję, która uczestniczyła w dalszym otwieraniu sejfów i sporządziła spis ich zawartości. Wtedy właśnie w skrzynce nr 41

odnaleziono opisane tu dokumenty. Ich dysponent poza nimi złożył w sejfie swoje świadectwa, książeczki oszczędnościowe a nawet zaświadczenie o współpracy w latach 1928-1932 z niemiecką policją kryminalną, która z kolei pozyskane od niego informacje przekazywała do Abwehry do Wrocławia. Właściciel depozytu w okresie międzywojennym mieszkał w różnych miejscach w Niemczech, a podczas II wojny światowej osiedlił się w Nakle Śląskim w powiecie tarnogórskim i zapewne wtedy złożył w skrytce bankowej niebezpieczne pod koniec wojny papiery. Kolejne lata nie sprzyjały upominaniu się o pozostawione w Tarnowskich Górach materiały, a gdy go namierzono (kilka lat po otwarciu skrytki) mieszkał w RFN i nic nie wskazywało na to, aby chciał się pojawić w swoim rodzinnym mieście. (Zob. ilustracje 6-8)

Za reprezentowanie spraw Polski w kampanii przed plebiscytem odpowiadał Polski Komitet Plebiscytowy ze stojącym na jego czele Wojciechem Korfantym. PKP podlegały rozsiane po całym obszarze komitety gminne i powiatowe. Jedna z takich agend (Biertułtowy w pow. rybnickim) wystawiła 2 maja 1921 r. - a więc na parę godzin przed wybuchem III powstania - dokument poświadczający, że jego okaziciel, niejaki Karol Wochnik, jest „dobrem Polakiem”. Nie wiadomo, czy zaświadczenie przydało się Karolowi wtedy; dość niespodziewanie pomogło wybronić go wiele lat później od zarzutu o zgłoszenie przynależności do narodowości niemieckiej podczas II wojny światowej. (Zob. ilustracja nr 9)

Z lat 1929 i 1936 pochodzą zaświadczenia wystawione dla uczestników III powstania śląskiego. Jeden z nich już przed przyłączeniem się do powstańców zdobył doświadczenie bojowe, walcząc podczas „zdradzieckiego najazdu Czechów” w czasie polsko-czechosłowackiego konfliktu zbrojnego w 1919 r., w trakcie którego Czesi opanowali Zaolzie. (Zob. ilustracje 10-11)

Skomplikowaną historię Górnego Śląska w ostatnim stuleciu dobrze ilustrują m.in. karty cyrkulacyjne (Verkehrskarte) i przepustki graniczne. Wystawiano je mieszkańcom po obu stronach granicy podzielonego regionu, których rodziny, miejsca pracy, a nawet cmentarze przynależne do ich miejscowości z dnia na dzień znalazły się w ościennym państwie. Karty cyrkulacyjne obowiązywały do 1937 r. Ich wydawanie regulowały artykuły zawartej w Genewie w maju 1922 r. na okres 15 lat Polsko-niemieckiej Konwencji Górnośląskiej. Według nich karty cyrkulacyjne przysługiwały „wszystkim osobom, zamieszkującym bez przerwy co najmniej od 1 stycznia 1921 r.

a) obszar plebiscytowy, stanowiący dla nich ośrodek osobistych stosunków;

b) jedną z obu części obszaru plebiscytowego, o ile osoby te w drugiej części tego obszaru posiadają zajęcie stałe lub zawodowe, nie sprzeciwiają się prawu i dobrem obyczajom lub rozpoczną takie zajęcie przed d[niem] 1 stycznia 1927 r.”.

Kart nie wydawano m.in. wojskowym w czasie służby, a także osobom karanym za niektóre przestępstwa i wydalonym przez jedną ze stron, pozbawionym praw obywatelskich lub znajdującym się pod nadzorem policyjnym. Artykuł 267 Polsko-niemieckiej Konwencji Górnośląskiej dodawał ponadto, że władze mogą odmówić wydania karty osobie, „którą się uważa za nierządnicę, żebraka, włóczęgę lub cygana”. Karty umożliwiały przekraczanie granicy bez paszportu i wizy i swobodne poruszanie się w pasie przygranicznym - ale wyłącznie po nim; wjazd w głąb Niemiec lub Polski byłby już złamaniem prawa. Młodzież ucząca się lub przygotowująca do pierwszej komunii czy confirmacji „po drugiej stronie” mogła przekraczać granicę na podstawie zaświadczenia instytucji, w której się uczyła. Ważność zaświadczeń była zawieszana na okres wakacji. Karty były dwujęzyczne, co roku odnawiane przez lokalne władze administracyjne i wymagały wizowania przez właściwy organ drugiego państwa. Polskie były jasnobrązowe,

niemieckie – jasnozielone. Ci, którym karty cyrkulacyjne nie przysługiwały (np. pracownikom przybyłym z innych województw) posługiwali się przepustkami granicznymi. Od połowy 1937 r. zastąpiły one również karty cyrkulacyjne. (Zob. ilustracje 12-17)

W zapomniany już świat dwudziestolecia międzywojennego przenoszą nas dokumenty, których wystawienia raczej próżno było by oczekiwać dziś od instytucji czy urzędów: poświadczenie o pobieraniu nauki w klasztornej szkole robót ręcznych, świadectwo moralności sygnowane przez dyrektora Policji z Królewskiej Huty czy metryka zatytułowana „Zaświadczenie o zarejestrowaniu wypadku urodzin”. Wszystkie one trafiły do IPN właściwie trochę przypadkowo: po II wojnie światowej dołączano je do różnych spraw jako dowody na propolską postawę we wcześniejszym okresie wymienionych w nich osób. (Zob. ilustracje 18-20)

Prawdziwym rarytasem są dwie fotografie z lat trzydziestych ubiegłego stulecia. Na jednej uchwycono członków Związku Ratowników kopalni „Walenty-Wawel” (niem. „Wolfgang-Wawel”), pracujących przy usypywaniu Kopca Wyzwolenia w Piekarach Śląskich w 1934 r. Z drugiej na odbiorcę spoglądają zatrzymani w 1932 r. w kadrze byli powstańcy śląscy. (Zob. ilustracje 20-21)

Dokumenty i zdjęcia dotyczące górnośląskiej historii sprzed stu lat odnalezione w katowickim archiwum IPN zaledwie sygnalizują kluczowe wydarzenia, którymi żyli mieszkańcy regionu pomiędzy wojnami światowymi. Wiele materiałów – zwłaszcza z okresu powstań i plebiscytu – bezpowrotnie zaginęło w trakcie drugiej wielkiej wojny. Bez wątpienia jednak wiele piwnic i strychów na Górnym Śląsku ciągle strzeże takich skarbów po „starzikach i prastarzikach”, o jakich nie śniło się żadnemu archiwum. Byłoby dobrze, żeby posiadacze tych perełek wiedzieli, że jeśli nie mają już na nie miejsca, Archiwum IPN w Katowicach przyjmie je z otwartymi... regałami.

Artykuł dr Anny Badury (Archiwum IPN Katowice) ukazał się w 13 numerze półrocznika „CzasyPismo”.

Zainteresowanych przekazaniem materiałów archiwalnych prosimy o kontakt z p. Wojciechem Krupą z Oddziałowego Archiwum IPN w Katowicach tel. 32 207 05 32, wojciech.krupa@ipn.gov.pl

[Poprzedni Strona](#)

[Następny Strona](#)

Archiwalia IPN